

תבונות

הגות עיון ופשוט
משיעורי

הג"ר דוד לייבל שליט"א

נערך ע"י תלמידיו

רחל ולאה

וְלִלְכָן שְׁתֵּי בָנוֹת שֵׁם הַגְּדֹלָה לְאֵה וְשֵׁם הַקְּטָנָה רַחֵל: וְעֵינֵי לְאֵה רַכּוֹת וְרַחֵל הָיְתָה יִפְתַּת הָאָרֶץ וַיִּפֶת מִרְאָהּ:
וַיֵּאָהֵב יַעֲקֹב אֶת רַחֵל וַיֹּאמֶר אֶעֱבְדְךָ שִׁבְעַ שָׁנִים בְּרַחֵל בְּתֵד הַקְּטָנָה:

יעקב אבינו הגולה לבית לבן נושא עימו את שני נשיו, רחל ולאה. יחסו אל כל אחת מהן שונה בתכלית; את רחל הוא אוהב ובה הוא מעוניין ואילו נישואיו עם לאה נכפו עליו בערמה והכתוב מעיד עליה 'כי שנואה לאה'. משתי נשי יעקב נולדים השבטים המהווים את הגרעין הראשוני של עם ישראל, כאשר על אף שיעקב לא רואה בלאה את אשתו העיקרית, רוב מניינו ובניינו של עם ישראל הוא תולדת לאה. כלומר, נישואי יעקב ללאה הכרחיים לבנייתו של עם ישראל.

עניין זה נראה תמוה ביותר, מדוע גילגל הקב"ה את הדברים כך שהזיווג בין יעקב ללאה נוצר בדרכים עקלקלות. ראשית מדוע בשונה משאר האבות, נושא יעקב שתי נשים? שנית, מדוע נישואיו לאשתו השנייה נוצרים בדרך של רמאות, ובנוסף, מדוע רוב צאצאיו של יעקב נולדים לו דווקא מאשתו השנואה? כמו כן יש לעמוד על עצם סוד אהבתו של יעקב לרחל, ומדוע דווקא אשת חיקו של יעקב מתקשה ללדת לו ילדים ולתת את חלקה בבניין עם ישראל?

איש תם ואיש ציד

להבנת הדברים צריכים אנו להקדים ולבאר את מהות שליחותו של יעקב בבית לבן [בארנו את הדברים בהרחבה בגליון קס"ד ונחזור על הדברים בקצרה במידה הנצרכת לענייננו] ליצחק ולרבה נולדים תאומים ובכך מתפצלת דרכו של יצחק לשנים כאשר עשיו 'איש ציד, איש שדה' מייצג את עולם המעשה ועוסק ביצירת הכלים הממשיים שעל ידם צריכה להתממש דרכם של אברהם ויצחק, ואילו יעקב, "איש תם יושב אוהלים", אמן על הרוח ועל יצירת התוכן הפנימי.

שתי הדרכים חסרות האחת את חברתה ונצרכות זו להשלמתה של זו. היצירה הרוחנית נזקקת לכלי המעשה כדי להפוך למציאות ממשית, ומנגד לעולם המעשה אין משמעות כאשר הוא מתנהל במנותק מתוכנו הרוחני. אך כאשר עשיו מסרב לקבל את מקומו ולא מעמיד את כוחו המעשי לשירות עולם הקודש נדרש יעקב "לגנוב" את ברכת עשיו. כלומר, לצאת מגדרו ולהשתלם גם במידתו של עשיו. הוא נדרש לצאת מד' אמות של הלכה ולקחת על עצמו גם את מימושה בפועל של דרך אברהם ויצחק.

יעקב בבית לבן

השתלמותו של יעקב ב"ידי עשיו" היא גם חלק מהסיבה שבגינה הוא גולה לבית לבן. אפשר להבחין בכך בפסוקים המתארים את דברי יצחק הנפרד מיעקב ממנו לפני יציאתו.

וַיִּקְרָא יִצְחָק אֶל יַעֲקֹב וַיִּבְרָךְ אֹתוֹ וַיֹּצִיחֵהוּ וַיֹּאמֶר לוֹ לֹא תִחַס אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן: קוּם לֶךְ פְּדֵה אֶרֶם בֵּיתָהּ בְּחֵיאל אָבִי אִמְךָ וְקַח לְךָ מִשָּׁם אִשָּׁה מִבְּנוֹת לִבְנֵי אָחִי אִמְךָ.

לכאורה הסיבה הרשמית לגלותו היא מפחד אחיו עשיו, אך יצחק, שבמהלך גניבת הברכות נוכח בהרכבה שבין 'קול יעקב לידי עשיו', מכריז 'גם ברוך יהיה', ומכיר בכך שעל יעקב מוטל מעתה גם חלקו של עשיו. לכן הוא מוסיף לשליחותו של יעקב רובד מהותי יותר, הוא מצווה אותו לקחת אישה שצריכה להיות דווקא מ'בנות לבן אחי אמן', בכך הוא מורה לו להתערות בבית לבן ובהכרח גם להיות מושפע מהם.

מה מאפיין את בית לבן שיצחק כה מעוניין שיעקב יושפע מהם? מהאופן שבו מוצג לבן בתורה נראה שהתכונה המרכזית בהנהגתו היא הרמאות. הרמאות היא, כמובן, תכונה נפסדת ומגונה, אך היא נצרכת לעיתים במדמנת העולם הזה ובלעדיה גם צד הטוב לא יכול להתממש, כך לימדה רבקה את יעקב בגניבת הברכות, וכך מורה לו יצחק ששולח אותו לבית לבן כדי שיעמיק את מעורבותו בחיי המעשה וישכלל את יכולתו להתנהל בתוך העולם.

זהו אפוא עומק הביאור בשיחתם של יעקב ורחל כאשר הם נפגשים:

ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא וכי בן רבקה הוא, והלא בן אחות אביה הוא, אלא, אמר לה, מינסבת לי, אמרה ליה אין, מיהו אבא רמאה הוא ולא יכלת ליה. אמר לה: מאי רמאותיה אמרה ליה: אית לי אחתא דקשישא מינאי, ולא מנסבא לי מקמה. אמר לה, אחיו אני ברמאות. (בבא בתרא קנב.)

רחל חוששת שיעקב איש תם יושב אוהלים לא יוכל להתמודד מול רמאותו של אביה לבן, אך יעקב אומר לה 'אחיו אני ברמאות'. יעקב המקבל את ברכות עשיו מבין כי עליו להשתמש גם במידותיו של עשיו.

ואכן, אפשר לראות בפרשה כיצד יעקב רוכש יכולת זו ומשתמש בה כנגד לבן עצמו ואח"כ אף כנגד עשיו. אך מידה זו איננה מטבעו של יעקב שממשיך לשאוף לתמימות ולישיבת אוהלים, ביתו של יעקב הוא בית המדרש ומרחב הקודש, חיי החולין זרים לו ורק בלית ברירה הוא יוצא למרחבי החול.

הגדולה לגדול והקטנה לקטן

מענה נוכח להבין את יחסיו של יעקב עם רחל ולאח. ביארנו בעבר בהרחבה (גיליון קס"ג) שהזיווגים בין האבות והאימהות מבוססים על ניגודים כשמידתה של כל אם הפוכה ממידתו של האב אליו היא נישאת ובכך היא משלימה את קומתו בבניין עם ישראל. שרה וגבורתה מול חסד אברהם, וכך רבקה שופעת החסד מול פחד וגבורת יצחק. באופן דומה, יעקב שרואה את רחל יודע מיד שהיא זיווג המוכן לו, וכך מתארת התורה את רחל שבה פוגש יעקב **'וְרַחֵל בָּאָה עִם הַצֶּאֱן אֲשֶׁר לְאֵבִיהָ כִּי רָעָה הוּא'**, כמו רבקה רחל יוצאת עם הצאן ועובדת מחוץ לבית בעבודות קשות, וגם את היופי שלה מתארת התורה כיופי המקרין כלפי חוץ **'וְרַחֵל הָיְתָה יָפֵת תֵּאֵר וְיָפֵת מְרֵאָה'**, זאת בניגוד ללאה המתוארת **'וְעֵינֵי לָאָה רְכֹזוֹת'** כשההתמקדות בעיניים מלמדת על יופי פנימי ועשיר, אך כזה שאיננו משתקף כלפי חוץ. תכונתה זו של רחל, הפוכה מתכונתו הטבעית של יעקב יושב האוהלים ולכן יעקב מסיק שהיא זיווגו. לאה, לעומת זאת, אמורה להיות מיועדת לעשיו, וכך מלמדים חז"ל: **"שהיו הכל אומרים שני בנים לרבקה ושתי בנות ללבן הגדולה לגדול והקטנה לקטן"**, כיוון שלא ניחנה בתוכן פנימי עשיר היא אמורה להיות השלמה לעשיו איש השדה.

אך כיון שעשיו סר מדרך אבותיו ואינו נכלל בבניין עם ישראל, מבקשת לאה לדבוק גם היא ביעקב ולכלול את עצמה בתוך עם ישראל, ובכך למעשה לצרף לבית יעקב גם את מה שאמור היה ליפול בחלקו של עשיו. לכן, לאה איננה מסרבת למעשה הרמאות של אביה ומסכימה להיכנס לחופת יעקב בליל הכלולות תחת רחל. כך מתארים חז"ל את הדו שיח בין יעקב ללאה לאחר שיעקב מגלה שהיא לאה (תנחומא ויצא, י"א)

"אמר לה בת הרמאי, למה רימית אותי? אמרה לו, ואתה לא רימית אבך כשאמר לך 'אתה זה בני עשיו', הלא אמרת לו 'אנוכי עשיו בכורך' ואתה אומר לי למה רימיתני"

נראה בעליל שלאה הייתה מעוניינת בכך, והיא טוענת כלפי יעקב שלעיתים יש סיבה המכריחה ומצדיקה את הרמאות. יעקב ככל הנראה מקבל את דבריה ולכן לא מגרשה, אך הוא עדיין לא רואה בה את אשתו העיקרית ועיקר אהבתו ממשיכה להיות נתונה לרחל אותה הוא נושא על פניה.

היו לאחדים בידך

לאור הדברים נראה שיעקב נושא שתי נשים בהתאם לכך שהוא מייצג שני תפקידים, תפקידו הטבעי כ'יושב אוהלים' מוביל אותו לישא את רחל ולאחוב אותה, אך תפקידו השני שאמנם נכפה עליו - להיות גם 'איש שדה' - מכריח אותו לישא גם את לאה. אך כמו שעצם תפקידו של עשיו נותר במידה רבה זר ליעקב כך גם יחסו ללאה הוא פחות מיחסו לרחל.

ואם כנים הדברים נוכח להבין גם מדוע רחל אהובתו של יעקב מתקשה להרות ודווקא לאה יולדת את רוב בניו. רחל עקרה כמו כל האמהות לפניה וקושי זה מצביע דווקא על היותה האישה המרכזית והמיועדת ליעקב. הקושי של האמהות ללדת נובע מכך שהחיבור העמוק בין האבות לאמהות מבוסס כאמור על ניגוד, וממילא הוא איננו פורה באופן טבעי וזקוק להתערבות ניסית מיוחדת. אך לאה, לעומת זאת, איננה 'אשת יעקב', ביטוי אותה שומרת התורה לרחל, ולכן היא יולדת באופן טבעי ופשוט. אך יוזמתה של לאה להצטרף לבית יעקב על אף שאיננה מיועדת לכך הצילה מיד עשיו ותרמה לבית ישראל כוחות רבים כמו תכונת המלוכה של יהודה ותכונת המסחר של זבולון וכוחות נוספים, תכונות אלו של בני לאה בשותפות עם בני רחל יוצרים את הפסיפס המורכב של עם ישראל הכולל בתוכו רבדים עמוקים המנוגדים לעיתים, אך כאשר הם פועלים בהרמוניה הם משלימים זה את זה.

העלון יוצא לאור על ידי מכון 'תבונות', רח' יהודה הלוי 10 בני ברק
האורות והערות ולקבלת תכנים נוספים ניתן לפנות במייל: office@tvunot.net
לקבלת העלון במייל a@tvunot.net